

Η ΦΙΛΙΑ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ.

Λόγος ἀκαδημαϊκὸς ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΟΥΡΤΙΟΥ
Καθηγητοῦ τῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Γοτtingης.

(Δ. Α. Κοντοσταύλω, ἀνδρὶ ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ κεκοσμημένῳ
ἐλάχιστον τοῦτο εὐγνωμοσύνης καὶ εὐλαϊκῆς
φιλίας τεκμήριον.)

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὅσα μεταβάλλεται ἡ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ γήινα ἀγαθὰ σχέσις, τοσούτω καὶ ἡ ἐπιστήμη προσπαθεῖ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἀλλοιούμενην τούτων ἀξίαν διὰ τῶν διαφόρων χρόνων καὶ τόπων. Ἀλλ' ὥσπερ ταῦτα οὕτω καὶ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ ὑφίστανται ὁμοίαις ἀλλοιώσεσι. Καὶ ταῦτα μεταβάλλουσι τὴν πρὸς ἀλλήλα θέσιν των, ὥστε τὰ καθ' ἕκαστα τούτων, καθ' ὅσον ἔχουσι σημασίαν τινὰ πρὸς σύμπαντα τοῦ λαοῦ τὸν βίον, ἴστανται ὑψηλότερον ἢ κατώτερον. Ὅσα δὲ αἱ μεταβολαὶ αὗται συνδέονται στενῶς μὲ σύμπαντα τοῦ λαοῦ τὰ ἦθη, τόσῳ καὶ ἡ ἔρευνα τούτων εἶναι ἐλκυστικώτατον πρόβλημα. Ἡ μὲν γενικὴ ἱστορία, δοθείσης μόνον εὐκιρίας, δύναται νὰ ψαύσῃ τῶν ἐσωτερικῶν κινήσεων τῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ, ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας μόνον ἐν τοῖς διαφόροις φιλοσοφικοῖς συστήμασιν ἐγγεγράσσονται περὶ τούτων λέξεις τινές, καὶ τοῦτο, διότι τὰ ἄλλα ταῦτα τοῦ ἱστορικοῦ βίου μέρη ἀνθίστανται πρὸς αὐστηράν ἐπιστημονικὴν μέθοδον καὶ μάλλον ἀρμόζουσιν εἰς παρατυχοῦσαν διαπραγματεύσιν, καὶ ἐν τοιαύταις ἰδίως ἐορταῖς, οἷα ἡ ἡμετέρα, ἐνθα οἱ ἀκαδημαϊκοὶ συνείδον, ἵνα παράσχῃσι τὸν νοῦν εἰς ἀντικείμενον γενικῶς ἐνδιαφέρον τὴν ἐπιστήμην. Ἐπειδὴ δὲ πάντες ἡμεῖς διὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ ἐνδιαφερόμεθα, θέλω ποιῆσαι σήμερον τὸν λόγον περὶ τοῦ κτήματος τῆς φιλίας, τῆς καὶ ἡμεῖς ἐν γνησίᾳ τινὶ κοινότητι συνδεούσης, καὶ ἰδίως περὶ τῆς διαφερούσης σημασίας, ἣν αὕτη ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐ μόνον πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν καὶ πρὸς τὴν πολιτείαν ἔσχεν.

Ἡ τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν ἀξία δὲν ἴσταιται ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ βίου, εἰμὴ ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἐπιθυμούντων καὶ ἐπιμελουμένων ἠθικὴν τελείωσιν. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην ἀντίκειται ἄλλη τις, καὶ αὕτη εἶναι ἡ πρὸς τὴν πλεονεξίαν σπουδή. Ὁ ἠθικῶς σκληρὸς ἄνθρωπος, ἱστάμενος ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κόσμου, ἀποκρούει, ὥσπερ ἡ φύσις τοῦ τῷ ὑπαγορεύει, βίᾳ ἢ δόλῳ πᾶν ὅ,τι κωλύει τὴν ἰδιογνωμοσύνην του. Ἡ ἰδιογνωμοσύνη του ὅμως αὕτη πρέπει νὰ ἔχῃ ἀντίρροπὸν τι, ἐὰν ἡ ἀνθρώπινος κοινωνία δὲν πρέπη νὰ γείνη πεδῖον ἀδισμεύτων ὅλως

παθῶν. Ἡ κοινωνία προστατεύεται κατὰ τοῦ σφετερισμοῦ τῶν ἀτόμων διὰ τῶν ἠθῶν, ἅτινα ἡ θέλησις τῆς ὀλότητος συγκρατεῖ· τὸ δὲ ἦθος ἀναγνωρίζεται ἐν τῷ νόμῳ, οὕτως τοῖς θεσμοῖς πάντες οἱ βουλούμενοι νὰ κοινωνήσωσι τῶν ἀγαθῶν τῆς κοινωνίας πρέπει νὰ ὑποταγῶσιν, οἱ μὲν, ἐξ ἐσωτερικῆς σωφροσύνης, οἱ δὲ, φόβῳ τιμωρίας. Ὁ νόμος παιδαγωγεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις προνίμως τούτῳ ὑποταγμένος διδάσκεται τὴν ἀρετὴν, ἣν οἱ Ἕλληνες, ὡς τὴν κρηπίδα πάσης ἄλλης ἐξελάμβανον, τὴν σωφροσύνην, τὴν ἀρετὴν δηλ. τοῦ μετρίως φέρεσθαι, τοῦ σοφῶς καὶ ἐσκεμμένως λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ἐκυτόν περιορίζειν. Καὶ καθίσταται μὲν διὰ τούτου ὁ ἄνθρωπος δίκαιος, ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη του αὕτη ἐξωτερικὴ μόνον οὐσα κωλύει μὲν τὴν ὁρμὴν τῆς πλεονεξίας, δὲν δύναται ὅμως καὶ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀποκρούσῃ· ὥστε ἡ ἰδίως ἠθικὴ ἀνάγκη μένει ἀνεκπλήρωτος.

Εἰς τὸν νόμον ὑψηλότερόν τι καθιέρωσεν ἡ θρησκεία· οἱ θεοὶ σκέπουσιν ὅ,τι μετὰ τὴν βουλήν των ὡς νόμος κατέστη ἐν τῇ πολιτείᾳ· ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ ὑποστηρίζει τὸ πρὸς τοὺς νόμους σέβας. Ἀλλὰ καὶ ἡ θρησκεία παρέχει τὰς ἰδίας ἐκυτῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀξιώσεις· ἐπιθυμεῖ ὥστε ὁ ἄνθρωπος γὰ ἀναγνωρίξῃ τοὺς Θεοὺς ἐκυτοῦ ἀνωτέρους πρὸ ἐκυτοῦ ὑπάρξαντας, νὰ λατρεύῃ αὐτοὺς, καὶ νὰ ἀπέχῃ πάσης βλασφημίας καὶ βεβηλώσεως. Παρέχει λοιπὸν καὶ αὕτη καθ' ἑαυτὴν εἰς τὴν πλεονεξίαν ὑγίαν καὶ σώφρονα ἀγωγὴν, καὶ ἀσκεῖ τὴν ἀρετὴν τῆς σωφροσύνης ἐν ὑψηλοτέρᾳ τινὶ σφαίρᾳ, ἢ ἐν ἐκείνῃ μιᾷ πολιτικῆς νομοθεσίας. Οἱ Θεοὶ ἀπαιτοῦσιν ἀνωτέρον τινὰ ἀγνισμόν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόλλων τιμωρὸν τὸν θρασὺν ἀπαιτεῖ νὰ εἰσέλθῃ ὁ ἐναγὴς πλεονέκτης εἰς τὸ μαντεῖόν του.

Ἀλλ' ὅμως καὶ ἡ ἐλληνικὴ θρησκεία καὶ ἐπὶ τῆς ὑψίστης αὐτῆς βαθμίδος, καὶ ἐκείνῃ δηλ. ἡ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος λατρεία, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ κατὰστήσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον τοῦ ζυγοῦ τῆς πλεονεξίας· ὅθεν καὶ ἐταπείνου μὲν ἐκυτόν ὁ θρησκευτικὸς ἄνθρωπος πρὸ τῶν ἀοράτων δυνάμεων ἐν θυσίαις καὶ προσευχαῖς, καὶ ἡσθάνετο ἐν μικραῖς καὶ μεγάλαις περιστάσεσι τὴν ἀπαραίτητον τοῦ Θεοῦ βοήθειαν, ἐτι δὲ ἀνῆγεν αὐτὸν ἡ τέχνη πρὸς τοὺς Θεοὺς, καὶ ἐν τῇ θεᾷ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐδείκνυσεν αὐτῷ τὴν πλήρωσιν τῆς ἰσχύος καὶ χάριτος τοῦ ἀνακτοῦ τῶν Θεῶν, ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας δὲν μετεβάλλετο, πρὸς δὲ ἐξηντλεῖτο λίαν ἡ οὐσία τῆς θρησκείας ἐν ἐξωτερικαῖς τελεταῖς. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ὑπάρχῃ ἐνδόμυχόν τι, ὅπερ νὰ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἀληθῶς ἐλεύθερον, εἰς νέας βιωτικὸς νόμος, ὅστις ἀπωθῶν τὸν ἀρχαῖον, νὰ διδάσκῃ νὰ γινώσκῃ ἐκυτόν ἀποχωροῦντα σωματικῶς,

καὶ διὰ τῆς πλήρους τρύτης ἀποχωρήσεως νὰ καταστῇ ἀληθῶς ἴδιον ἐαυτοῦ κτῆμα. Τοιαύτη δὲ ἀκριβὴς τῆς πλεονεξίας ὑπερνίκησις μόνον διὰ τῆς ἀγάπης ἦτο δυνατόν, καὶ ἐπειδὴ γινώσκιν ἀγάπης τῆς θεότητος πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος οὐδεμίαν ὁ ἀρχαῖος κόσμος εἶχε, δὲν ἠδύνατο ἐπίσης οὔτε ἡ εὐσέβεια τοῦ νὰ ἐπιφέρῃ ἀντέρωτα (ἀμοιβαῖον ἔρωτα), οὔτε ἡ θρησκεία τοῦ νὰ προξενήσῃ ἀτομικὴν ὑποχώρησιν.

Οὕτω δὲ σπουδαιότεραι ἦσαν αἱ ἀνθρώπιναι οἰκῆσεις, οἱ τόποι ἀμοιβαίας ἀνθρωπίνης ἀγάπης. Πόσον δὲ ὑψηλὰ ἴστατο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ ἐστία τῆς οἰκίας, τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς οἰκογενείας κέντρον, πῶς ἐπέζων ἐν πιστῇ κοινωνίᾳ μετὰ τῶν ἀπελθόντων τῆς οἰκογενείας μελῶν, καὶ μετὰ πόσης ἀγωνίας περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο, ἵνα διατηρῇται ἄσβεστον τὸ πῦρ ἐπὶ τῆς ἐσχάρας! Καὶ ὡς διὰ τοὺς βωμολύς τῆς πόλεως οὕτω καὶ διὰ τὴν ἐστίαν τῆς οἰκίας τῶν ἡγωνίζοντο οἱ πολῖται. Ἐπειδὴ δι' αὐτῆς συνησθάνοντο ἐαυτοὺς ἀδιαλύτως τῇ πατρίδι συνδεδεμένους καὶ πλήρους πολιτικῆς τιμῆς κοινωνοὺς. Ἀλλ' ἐνταῦθα διχγιγνώσκει τις καὶ ἰδιάζουσάν τινα τῶν ἀρχαίων κατὰστασιν. Ὁ γάμος π. χ. ἦν μόνον δυνατός ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοπικῆς τινος κοινωνίας, καὶ ἦν ἀπκράϊτος διὰ τὴν διατήρησιν αὐτῆς· ἀνῆκε λοιπὸν οὗτος οὐχὶ εἰς τὴν ἀτομικὴν κλίσιν, ἀλλ' ἦν πολιτικὸν καθήκον, καὶ ἐκ τῆς ἐκπληρώσεως τούτου ἐξήρτητο τοῦ πολίτου ἡ θέσις. Ἀτομικὴ ἄρα εὐδαιμονία καὶ ἠθικὴ βελτίωσις δὲν ἦσαν τοῦλάχιστον τὸ τέλος τῆς συνάψεως τοῦ γάμου· ὥστε οὐ μόνον σκέψις νηφαλιωτέρα ἀπητείτο, ἀλλ' ἐφαίνετο ἀκροσφαλὲς οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄτοπον νὰ ἐπενεργήσωσιν ἐπὶ τούτου γινώμαι. Ἡ γυνὴ δὲν κατεῖχε τὴν αὐτὴν τῷ ἀνδρὶ πολιτικὴν θέσιν, ἡ δὲ οἰκογένεια ἦν εὐρεῖά τις τοῦ οἰκοδεσπότου ὑπόστασις, ὥστε καὶ ἡ πρὸς τοὺς οἰκείους τοῦ ἀγάπῃ ἦν εὐγενέστερόν τι φιλαυτίας εἶδος. Ἡ ἀγάπη λοιπὸν ἡ ὀφείλουσα νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἰδιογνωμοσύνην πρέπει νὰ ἦναι πάντῃ ἐλευθέρα, ἀνεξάρτητος φυσικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἐξωτερικῶν αἰτίων, εἰς ἐπίσης διατεταγμένων ὑποστάσεων δεσμὸς, καὶ ἐπὶ τούτου ἐρείδεται ἡ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἰδιάζουσα τῆς φιλίας σημασία, ὅτι δηλ. αὕτη διὰ τοὺς ὑψίστους σκοποὺς τῆς ἀνθρωπίνης παιδεύσεως, πρὸς ἣν, καίτοι λεληθότως, πᾶσα ἀδιάρθρωτος ἀνθρώπου ψυχὴ σπεύδει, ἀντικατέστησεν ὅ,τι παρ' ἡμῖν εἶναι θρησκεία καὶ οἰκογενειακὸς βίος. Οὐδέποτε οἱ ἀρχαῖοι ἔβηκαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς βαθμίδος τοῦ γάμου καὶ τῆς φιλίας τὸν δεσμὸν, καὶ παραβάλλοντες ἔκρινον τοῦτο κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Δαβὶδ, ὅτε οὗτος ἔλεγε πρὸς τὸν Ἰωνάθαν· «Ἐθαυμαστώθῃ ἡ ἀγάπη σου ἐμοὶ ὑπὲρ ἀγάπης σιν γυναικῶν.» Νὰ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἐνταῦθα

ἐδόθη ἐλευθέρα τις καὶ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπηρείξ ἀνεξάρτητος σχέσις, ἐν ᾗ ὁ ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ ἀφίσταται ἐαυτοῦ, πλήρης ἀνθρωπίνης ἀμοιβαιότητος σχέσις, ἐλεύθερον δοῦναι καὶ λαβεῖν. Αἱ ὑψηλότεραι λοιπὸν ἀρεταί, ἀλήθεια καὶ πίστις, ἀγάπη καὶ αὐταπάρνησις ἐνταῦθα μόνον συνῆλθον ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ καὶ ὁ ἠθικὸς βίος πλουσιώτατα ἀνεπτύχθη.

Ἀλλὰ καὶ ἡ γλῶσσα παρέχει ἡμῖν ὠφέλιμα δείγματα περὶ τῆς διαφορούσης ἐννοίας τῆς φιλίας παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Φίλος σημαίνει «ἀγαπητὸς» καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔννοιαν ὑποκρύπτεται πᾶν ὅ,τι ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ἐρρίζωσε, μάλιστα δὲ πᾶν ὅ,τι ἡμῶν ἴδιον κατέστη, καὶ εἶναι κεχαρισμένη τις μόνον ἔκφρασις ἀντικαθιστῶσα τὰς κτητικὰς ἀντωνυμίας. Εἴτε σημαίνει τὴν ἐνεργὸν τῆς ψυχικῆς διαθέσεως τάσιν πρὸς τὴν εὐπρέπειαν. ἔχει λοιπὸν ἐν ἐαυτῇ καὶ καθ' ἐαυτὴν ἡ λέξις τερπνὸν τινα καὶ διαφορούμενον νοῦν, «φιλούμενος καὶ φιλῶν.» Ἐτι δὲ ἐν τῇ τελευταίᾳ χρήσει ἡ λέξις ἔχει λεπτήν τινα διαφορὰν· ὡς ἐπίθετον μὲν «φίλος» σημαίνει διάθεσιν τινὰ τῆς καρδίας, ἣτις δύναται νὰ ἦναι οὐ μόνον πρόσκαιρος ἀλλὰ καὶ μονομερής, ὡς οὐσιαστικὸν δὲ τὴν κατὰστασιν, οὕτως εἰπεῖν, ἐν ᾗ εἰσῆλθέ τις, τὴν διαρκῆ τῆς φιλίας σχέσιν, τοῦθ' ὅπερ μόνον ὡς ἀμοιβαῖον δύναται νὰ θεωρηθῇ. Ἐνταῦθεν ἐπεταὶ ὅτι «φιλία» ἔχει πλατυτέραν τινὰ ἔννοιαν ἢ «ἀγάπη», ἐνῶ τοῦναντίον «ἔρως» ἔχει στενοτέραν τῆς «ἀγάπης» σημασίαν. Καὶ φιλία μὲν εἶναι ἡ ἐπελθοῦσα ἰδιοποίησις, ἡ κακῶς ἐπιβεβαιωμένη ὁμόνοια, ἡ βεβαία τοῦ φιλοῦντος κτήσις, ἔρως δὲ, ἡ μονομερὴς δηλονότι ἐπιθυμία, εἶναι ἐπιθυμοῦσά τις καὶ ἐξ ἡδυπαθείας τεθολωμένη τοῦ θυμοῦ διέγερσις. Τῷ ἔρωτι συγγενὴς εἶναι ἡ ἔρις, καὶ ὡς αὕτη οὕτω καὶ ἐκεῖνος φέρει ἀνησυχίαν καὶ ταραχὴν, ἐνῶ τῇ ἰδέᾳ τῆς φιλίας συνδέεται ἡ τῆς εἰρήνης, τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἰλαρότητος.

Αὕτη ἡ φιλία εἶναι ἡ μόνη τοῦ ἀρχαίου βίου ψυχὴ. Αὕτη δίδωσι τούτῳ πνοήν τινα τῆς εὐθυμίας, ἣτις ὡς λεπτὸς τις ἀτμὸς ἐπὶ τῶν καθαρῶν τῆς ἀρχαιότητος μορφῶν ἐξαπλουμένη περιβάλλει ἡμᾶς πλέον παντὸς ἄλλου. Αὕτη εἶναι ἡ συγγενεστάτη τῇ ἡμετέρᾳ οὐσίᾳ ἐκπροσωποῦσα ὅ,τι ἐν τῷ νεωτέρῳ κόσμῳ εἶναι ἡ ῥωμαντικὴ, τὸν ψευδὴ ἐνθουσιασμόν, ὅστις ἐπὶ τῆς γυναικείας λατρείας καὶ ἐπὶ τοῦ γυναικείου ἔρωτος ἐρείδεται.

Τούτου δὲ ἕνεκα καὶ τὴν ποίησιν αὕτη ἐνεψύχωσε τῶν Ἑλλήνων· ὁ Ὀμηρὸς οὐδέποτε ἐξαίρεται καὶ ἐνθουσιᾷ μάλλον, ἢ ἄδων τὴν φιλίαν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ Πατρόκλου, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὄχλου τῶν ἰδιοτελῶν παθῶν, ἅτινα πληροῦσι τῶν Ἀχαιῶν τὸ στρατόπεδον, ἡ ἀγάπη αὕτη εἶναι ὥσπερ τις ὅσσις, ἐφ' ἧς τὸ βλέμμα ἡμῶν μετὰ χαρᾶς ἐπαναπαύεται,

καὶ ἐνθα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας τὰ ἐσώτατα γίνονται καταφνῆ. Ἡ φιλικὴ ἀγάπη ὡς πασῶν τῶν ἐπιθυμιῶν ἰσχυροτέρα οὐ μόνον διὰσπῃ πάντα ἄλλον σκοπὸν, ἀλλὰ διαρρήγνυει καὶ αὐτὰ τοῦ Ἄδου τὰ κλειῖθρα.

Νυκτὸς διάγει ἡ σκιά τοῦ Πατρόκλου ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ ἑταίρου καὶ ἐν τῷ ἀγῶνι προΐπταται τοῦ ἄρματός του· ὁ Ἀχιλλεὺς ὑπὸ σπινθῆρος καὶ εἰς αὐτὸν τὸν εὐρώεντα τοῦ Ἄδου δόμον νὰ τηρήσῃ πίστιν εἰς τὸν φίλον, καὶ πρὸς δεῖγμα συνενταφιάζεται καὶ ἡ τέφρα τῶν ἑταίρων. Δὲν εἶναι δὲ τοῦτο ἐπιπλάστον δεῖγμα ἐνθουσιώσεως ἀδικοφροσύνης, διότι καὶ ἐν ἱστορικοῖς χρόνοις πολλαχῶς βλέπομεν περὶ πόσου ἐποιοῦντο οἱ φίλοι τὸ ἀναπαύεσθαι πλησίον ἀλλήλων ἐν τῷ τάφῳ. Οἱ Πυθαγόρειοι λ.χ. ἦλθον εἰς Θήβας ἵνα κομίσωσιν αἰκαδὲ τὰ ὀστέα τοῦ Λύσιδος, ὡς νομίζοντες ὅτι ἵνα ἀναπαυθῇ οὗτος καλῶς, ἔπρεπε νὰ ἐνταφιασθῇ μεταξὺ τῶν ἑταίρων του. Οἱ τάφοι τῶν φίλων Φιλολάου καὶ Διοκλέους ἦσαν τεθειμένοι οὕτως, ὥστε ἡδύνατό τις ἐκ τοῦ ἐνὸς νὰ προσβλέπῃ τὸν ἕτερον. Ἐνεκα τούτου καὶ ὁ εὐσεβὴς Πολύγνωτος παρέστησεν ἐπὶ τῶν ἐν Δελφοῖς αὐτοῦ εἰκόνων ἐν Ἄδου ἠνωμένους διὰ προσφιλοῦς τινος συμπλέγματος, τοῦθ' ὅπερ δείκνυσιν, ὅτι καὶ ἡ εἰκαστικὴ τέχνη ἐλάμπρυνε τὴν φιλίαν οὐχὶ ἐν ψυχρᾷ ἀλληγορίᾳ ἀλλ' ἐν μορφαῖς ζωικῇ θερμότητι ἐχούσαις. Ἐπὶ χαριέσεως ἐπίσης εἰκόνας παρίσταται ὁ Ἀχιλλεὺς ἐπιμελῶς φροντίζων νὰ θεραπεύσῃ τὸν τετρωμένον αὐτοῦ φίλον. Ἐπὶ τῆς Φικορονείου Κίστης (1), ἐν λεπτοῖς σκιαγραφήμασιν ἀνελίσσεται πρὸ ἡμῶν θαυμασμοῦ ἀξία εἰκὼν παριστῶσα μεταξὺ τῶν Ἀργοναυτῶν δύο νεανίας, ὧν ὁ εἰς τίθησι τὸν βραχίονα ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ ἑτέρου, χαριεστάτη τωόντι εἰκὼν τρυφερᾶς φιλοφροσύνης. Οὕτως ἐν εὐπρεπεῖ ἐπίσης ἐκ μαρμαρίου συμπλέγματι ἴστανται ὁ Ὀρέστης καὶ Πυλάδης ἐγγὺς ἀλλήλοις παρασκευαζόμενοι πρὸς κοινόν τι ἔργον, καὶ ἐν καταλληλοτάτῳ συμπλέγματι παρέστησεν ἐπίσης ἡ τέχνη τὸν Ὀρέστην καὶ Ἠλέκτραν τοὺς αὐταδελφούς ὡς φίλους, διότι κατὰ τὸν Ὀμπρον καὶ ἡ φιλία ἐξισοῦται τοῖς οἰκογενειακοῖς δεσμοῖς, καὶ ἡ πρὸς τὸν σύνευνον ἀγάπη παρίσταται ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τῆς τέχνης μνημείων ὡς εἰς φιλίας δεσμός.

Βαθέως ἔκαιτο ἐρριζωμένον ἐν τῷ ἐθνικῷ τῶν Ἑλλήνων χαρακτῆρι, ὅτι ἡ φιλία τόσῳ ἔξοχον ἔχουσα σημασίαν παρῆχε τὸν τύπον πρὸς πᾶσαν ἐν γένει ἀγάπης σχέσιν. Αὕτη ἐν πᾶσι τοῖς στενοτέροις συλλόγοις ἀνταπεκρίνετο ὡς ἐπὶ τὸ μᾶλλον εἰς τὸν πάτριον τῆς ἰσότητος νοῦν, ὅστις ἐθεώρει ἀδικίαν ἢ

μᾶλλον βλάβην ἐν δὲν ἡδύνατό τις τὸ ληφθὲν ἀγαθὸν νὰ ἀποδώσῃ ἀφρόνως. Οἱ ἀρχαῖοι ᾔθελον ὥστε νὰ ἐλλείπῃ τις τοῦ εὐεργετεῖν τὸν φίλον τόσῳ, ὅσῳ καὶ τοῦ βλάπτειν τὸν ἐχθρόν. Τοῦτο δὲ συνείχετο πάλιν μετὰ τῆς πρὸς τὴν ἀμιλλαν σπουδῆς, τὴν ἐλαστικὴν ταύτην τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους δύναμιν, ἥτις συνοδευομένη καὶ μετὰ τῆς χρεᾶς ἐν τῷ συναλλάσσειν τὰς ἐννοίας καὶ ἐν τῷ κοινῇ ὑφίστασθαι κινδύνους, ἀπέκρουε χρεῖας τυχοῦσης ἀδίκους ἀξιώσεις καὶ προσβολάς. Ναί, ἡ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπη εἶναι ὁ ἀληθὴς αἰθὴρ, ἐν ᾧ εὖρεν ἐπίδοσιν ἡ φιλία, καὶ, ὡς βλέπομεν, ὅλαι αἱ ἰδιότητες αἱ διακρίνουσαι τὸν Ἕλληνα τοῦ βαρβάρου συνέτεινον εἰς τὸ νὰ δώσωσι διαφέρουσάν τινα εἰς τὴν φιλίαν ἀξίαν.

Αὕτη ἦν ἡ βάσις τοῦ ἐθνικοῦ βίου, ἱερόν τι καὶ κληρονομικὸν κτῆμα, ὡς πᾶσαι αἱ ἐγγχώριοι συστάσεις, τὰς ἡρωϊκὰς αὐτοῦ προτυπώσεις καὶ θεμελιωτάς. Δὲν ἦτο μόνον ἀπόλαυσις τις, χάριέν τι τοῦ βίου κόσμημα, ἐν τῶν τῆς τύχης δώρων, ὅπερ εὐχριστῶν τις λαμβάνει, ὡς ἄλλος τυχοδιώκτης, ἀλλ' ἀπαραίτητον στοιχεῖον, ὁ ἡμερούσιος τοῦ ἡθικοῦ βίου ἄρτος, τὸ οὐσιώδες πάντων τῶν ἐκ τῆς στενοκαρδίας καὶ πλεονεξίας προερχομένων παθῶν ἀντίδοτον, παρόρμημά τι πρὸς τὴν ἀρετὴν, διότι μόνον διὰ ταύτης δύναται τις νὰ ἔχῃ φίλους, καὶ μόνον ἀγαθοὶ δύνανται νὰ τηρήσωσι φιλίαν (1).

(Ἐπεται τὸ τέλος.)

ΥΠΟΨΗΦΙΟΣ ΓΑΜΒΡΟΣ.

Ἐνῷ ἐκάθητο πλησίον τῆς ἐστίας εἰς αἵθουσαν πρὸ μικροῦ σαρωθεῖσαν, καὶ ἔχουσιν θρανία συμμετρῶς τεταγμένα παρὰ τὸν τοῖχον, καὶ τινα παραπετάσματα μικρὰ μὲν ἀλλὰ καλοτεντωμένα, φέρων μικρὸν μεταξωτὸν πῖλον καὶ ἀναξυρίδα ἀναβαίνουσιν μέχρι τῶν γονάτων του, διὸ ἐφαίνοντο αἱ κάλται του, καὶ κρατῶν βιβλίον εἰς τὸ ὅποιον ἀνεγίνωσκε μὲ ὀμματουῶλια, ἤκουσεν εἰς τὴν κλίμακᾳ κράτον ὅμοιον πρὸς παδοβολητὸν πεζῶν στρατιωτῶν. Μετ' ὀλίγον ἤνοιξεν ἡ θύρα καὶ εἰσῆλθον εἴς τὴν ἐπτά μαθηταὶ ἀνόμοιον μὲν ἔνδυμα φοροῦντες, ὅμοια δὲ βιβλία φέροντες ὑπὸ τὴν μασχάλην. Οἱ μαθηταὶ ἐχαίρετσαν τὸν διδάσκαλον, ὅστις ἀνυψώσας τὴν κεφαλὴν εἶπεν ἐπιπληκτικῶς·

— Πάντοτε ἀργοπορεῖτε, κύριοι· ἂς ἰδῶμεν τοῦλάχιστον ἂν ἤξεύρατε τὸ μάθημά σας. Μιχαήλ, ἀπορῶ διατί ἐξακολουθεῖς νὰ φορῇς πάντοτε τὸ λε-

(1) Κατὰ τὸ 1742 πλησίον τῆς Παλαιστίνης εὐρεθεῖσα καὶ ὑπὸ τοῦ πρώτου αὐτῆς κατόχου De Ficorini τοῦνομα λαβοῦσα εὐρίσκεται ἤδη ἐν τῷ Collegio Romano ἐκτεθειμένη. Σ. Μ.

(1) Ὁ ἀγαθὸς τῷ ἀγαθῷ μόνος μόνῃ φίλος, ὁ δὲ κακὸς οὐτ' ἀγαθῷ οὐτε κακῷ οὐδέποτε εἰς ἀληθῆ φιλίαν ἔρχεται. (Πλάτ. Διοκ. 214. Σ. Μ.)